

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ В ДОКУМЕНТНОМУ ПОТОЦІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальне замовлення на формування інтелектуального потенціалу країни в умовах інформатизації суспільства орієнтує освіту на якісно новий рівень забезпечення фахівців знаннями, необхідними для суспільного розвитку. Функціонуючи в документному потоці, навчальна книга забезпечує доступ до знань в інформаційному освітньому просторі, виконуючи відповідні соціальні потреби. Тому проблема її вдосконалення є одним із пріоритетних педагогічних досліджень в Україні в умовах інтеграції єдиного освітнього та інформаційного простору. З метою дослідження вдосконалення навчальної книги здійснюється дослідження трансформації її ознак (змісту, форми, жанру, ролі у навчальному процесі, читацького та цільового призначень) в інформаційному суспільстві з погляду соціокультурного підходу.

Теорія підручника (В.П. Беспалько, П.Г. Буга, О.А. Гречихін та ін.), яка спирається на теорію освіти (А.М. Алексюк, В.С. Журавський, О.В. Хуторський та ін.) – базова для вирішення питань удосконалення навчальної книги. Деякі питання щодо функціонування електронної форми навчальної книги в сучасному інформаційно-освітньому середовищі розглядалися у працях С.Г. Григорьєва, Ю.Г. Дрекса, Т.В. Майстрович, П.В. Стефаненка та ін.).

Дослідження трансформації ознак навчальної книги в інформаційному суспільстві дозволить підвищити не тільки її якість, але й ефективність застосування в процесі навчання, адекватних рівню розвитку суспільства.

Поняття «навчальна книга» застосовуємо свідомо, ґрунтуючись на специфіці книги, що виявляється, на наш погляд, в єдності її форми, змісту та констатування факту соціальної значущості, що відрізняє її від видання, літературного твору та документа. Всі вони акцентують увагу на формі, змісті та соціальної значущості об'єкта, але домінуючими для них, на нашу думку, є форма – для видання, зміст – для літератури (літературного твору), констатування факту соціальної значущості – для документа. Дискусійність і неоднозначність цих понять дозволяє вживати їх як ідентичні і специфічні, залежно від того, якій зміст вкладається в кожен із них [4].

Навчальна книга – це документ, який свідчить про рівень та якість освіти. При цьому якість навчальної книги розглядається як ступінь її відповідності певній системі навчання, згідно з трактуванням С.І. Архангельського, принципу відповідності: усяка зміна в змісті, методах та засобах наукового пізнання (у тому числі і вищої освіти) викликає рівноважну зміну в інших взаємопов'язаних з цим областях знань, методів і засобів [1]. Система засобів освіти відкрита і динамічна, тому що постійно змінюється під впливом зовнішніх – соціально-культурних і внутрішніх – організаційних, технологічних, дидактико-педагогічних та інших впливів. Навчальна книга як елемент системи відповідно змінюється і виступає індикатором цих впливів, тому що при воцарінні нової наукової парадигми всі підручники переписуються [6]. Напрямки

інформатизації і гуманізації у світовому освітньому просторі, що визначилися наприкінці ХХ ст., внесли відповідні корективи в соціально-культурне життя суспільства. Це спричинило зміну парадигми суспільної свідомості, спрямованої на формування демократичного суспільства, розвиток особистості. У сприятливих умовах розвинутого демократичного суспільства простором освіти особистості виступає вся світова культура. Зміна парадигми, що відбувається в науці, перехід від ньютонівської до синергетичної парадигми резонує з потребами культури людства. Важливим стало формування цілісного бачення світу. Синтез мудрості давніх цивілізацій, гуманітарних і природничих наук – це шлях до нового розуміння природи, людини і суспільства [5]. В умовах інтеграції, створення єдиного освітнього й інформаційного простору важливим є вміння самостійно здобувати знання, працювати з інформацією, аналізувати її, бачити і вирішувати виникаючі в різних сферах проблеми. Складна самоорганізуюча система освіти, що є відкритою, не може реалізуватися без навчальної книги, базуючись на синергетичному ефекті – ефекті взаємозв'язку і взаємодії. Орієнтування освіти на особисто-орієнтований підхід та впровадження інноваційних інформаційних технологій у процес навчання, зумовило необхідність оновлення засобів навчання, зокрема створення нового покоління підручників та навчальних посібників. У контексті застосування інформаційних технологій центром уваги стає студент, який активно вибудовує свій навчальний процес, вибираючи основну траєкторію в освітньому середовищі. Використання нових інформаційних технологій спрямовано на конструювання оптимальних навчальних систем, проектування ефективних навчальних процесів, в основі яких є навчальна книга. Явне позначення меж двох епох – друкарства й нової інформаційної – обумовило появу мультимедіа-технологій. Розвиток сучасних мультимедіа технологій доводить, що освітньо-інформаційне середовище здатне інтегрувати практично все, що зв'язано з процесом пізнання. Це зумовило появу нових засобів навчання – електронних навчальних книг, насамперед підручників. Погоджуючись з Т.В. Майстрович [7] щодо того, що проблеми електронної книги повинні розглядатися з урахуванням раніше накопиченої наукової бази і в тісному зв'язку з друкованими виданнями, різноманітність функціонування сучасної навчальної книги, на наш погляд, можна класифікувати:

- за матеріальною конструкцією: друковані та електронні видання;
- за носієм інформації: паперові, магнітні, оптичні та опубліковані в електронній комп'ютерній мережі, тобто мережеві видання;
- за знаковою природою інформації: текстові, картографічні, образотворчі, нотні (друковані й електронні видання), мультимедійні (тільки електронні видання);
- за особливостями зовнішнього вигляду: кодекс (друковані й електронні видання), CD, DVD диски, дискети, онлайніві (тільки електронні видання).

Відсутність загальноприйнятого визначення електронного підручника пояснює існування різних понять щодо його трактування, наприклад, як:

- гіпертекстової електронної книги, тобто системи інформаційних, методичних і програмних засобів навчання певній дисципліні, що базується на персональному комп'ютері [2];

- комп'ютерного, педагогічного програмного засобу, призначеного насамперед для надання нової інформації, що, доповнюючи друковані видання, служить для індивідуального й індивідуалізованого навчання і дозволяє тестувати засвоєння знань й умінь студента [9];

- комп'ютерного програмного забезпечення, інтерактивних дисків, магнітних засобів масової комунікації, CD, DVD дисків, комп'ютерних курсів, сервісу on-line, електронних засобів масової комунікації або інших засобів передачі інформації студенту або, іншими словами, сприяння навчальному процесу завдяки використанню електронних засобів [10].

На наш погляд, змінюючи форми та зміст відповідно до певного рівня розвитку комунікаційної культури в суспільстві (словесної, письмової, книжкової, екранної), сутність феномена підручника, що виражається в його основному призначенні – навчити студента, є незмінною. Особливості його впливу в процесі педагогічної комунікації в системі навчання полягають в особливостях надання навчальної предметної інформації в його друкованій або електронній формі. Отже, питання щодо електронної форми підручника можна звести до розгляду досліджень відносно електронного видання. Під електронним виданням мають на увазі сукупність графічної, текстової, цифрової, мовної, музичної, відео-, фото- та ін. інформації, а також друковану документацію користувача. Отже, електронний підручник існує у вигляді навчальної предметної інформації, що зберігається в пам'яті електронної обчислювальної машини (ЕОМ), може зчитуватися лише на екрані спеціального пристрою відображення інформації та оброблятися за допомогою ЕОМ [3]. Електронні підручники, створені на базі мультимедіа, значно відрізняються від традиційних друкованих. Вони озвучують, зображують друкований текст, здійснюють аналіз і оцінку знань студента, надають можливість одержати додаткову інформацію завдяки використанню мережі Інтернет, баз даних та ін. Екран комп'ютера нагадує найбільш ранню форму книги у книжковій продукції в західному світі і Далекому Сході – сувій. Реалізація екрана як сувою дозволяє використати праве і ліве поля для самостійних коментарів у досліджуваному тексті. Для реалізації цієї форми діяльності, що у кодикології іменується маргіналіями, у креативному просторі Інтернету і мультимедіа продуктах є значно більше засобів у порівнянні з традиційною книгою. Мультимедіа впроваджує цю методику за допомогою надання користувачу простору для самостійної творчої роботи, спрямованої на краще засвоєння матеріалу. Це забезпечується використанням закладок, підключенням зовнішніх бібліотек і баз даних, інтерактивних посилань, аудіо-коментаріїв до тексту, спливаючих текстових коментаріїв до зображення. Цьому сприяє і жанр, характерний як для традиційної, так і для електронної навчальної книги – «робочий зошит». Пріоритетним напрямом в галузі навчальних мультимедіа видань є додавання системи програмного спостереження за користувачем (його реакцією, особливостями сприйняття інформації і маршрутизацією). На цій основі розгортається зміст навчального видання у процесі педагогічної комунікації викладача і студента або автора і користувача завдяки функціональним можливостям комп'ютера і конкретного інструментарію програми. Для створення електронних підручників застосовуються найрізноманітніші засоби, що використовують

найсучасніші технології, які дозволяють «творити» підручники не тільки програмісту, але й самому автору навчального видання. З появою нових інформаційних технологій роль підручника як головного елемента навчальної книги не тільки зростає, але він набув властивостей, використання яких дозволяє викладачу істотно підвищити ефективність процесу навчання: з'являються можливості розширення його навчально-виховних функцій, удосконалення методів творчого навчання у навчальному процесі. В електронному форматі підручник може інтегрувати комплекс навчально-методичних матеріалів. Про поліфункціональність сучасного підручника, що поєднує функції практичного, довідкового, наочного посібників, свідчить, наприклад, проект навчально-методичного забезпечення програми «Підготовка кадрів для системи відкритої освіти» [8], розгорнутий навчально-методичний комплекс якого включає такі компоненти: 1) графік навчання; 2) електронний підручник (мережна версія), що містить: модульно структурований теоретичний матеріал; практичні завдання; тести; глосарій; засоби повнотекстового пошуку; 3) методичні матеріали з вивчення курсу: poradnik для користувачів; методичні матеріали з вивчення курсів та виконання практичних завдань; 4) засоби групової роботи, електронна пошта: дискусійні форуми; засоби on-line спілкування.

Подібна трансформація навчальної книги зумовлює зміну класичної моделі освіти: викладач – навчальна книга – студент, що акцентувала увагу на діяльності викладання, на нову: студент – навчальна книга – викладач, у якій пріоритет віддається самостійної пізнавальної діяльності студента. Нові навчальні документи, насамперед підручники, повинні відображати евристичне, модульне та ін. навчання, що характеризуються розвитком не тільки студента, але і траєкторії його освіти, включаючи розвиток цілей, технологій, змісту освіти. Пріоритетність самоосвіти і формування гуманітарної самосвідомості у сучасній системі викладання орієнтує її на різноманітність теоретичного і методологічного плюралізму у висвітленні певної дисципліни, дискусійності і полемічності викладу матеріалу в нових навчальних виданнях. Вони мають відрізнятися новим концептуальним змістом: науковістю, дидактичністю, доступністю, проблемністю, етичністю. Відображаючи не тільки знання з певної галузі знань, особливості парадигми освіти, навчальна література нового покоління має стати провідником національної культури, відображаючи зміни що відбуваються в соціально-культурному розвитку певної держави.

Отже, характерними ознаками навчальної книги в документному потоці інформаційного суспільства стають електронна форма, концептуальний зміст та призначення, що відображають сучасну філософію освіти, нова роль у навчальному процесі в умовах пріоритету самостійної роботи студентів, жанрове різноманіття, серед яких головне місце належить підручнику. Інтеграція друкованої та електронної форм навчальної книги закономірно зумовлена і завершується формуванням міждисциплінарного навчально-методичного комплексу, адекватного суспільним потребам. Ядром останнього є підручник, що завдяки поліфункціональності може сам бути комплексом навчально-методичних матеріалів у гіпертекстовому просторі освітньо-інформаційного середовища. Це зумовлює проведення подальших досліджень

Карпенко О.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ В ДОКУМЕНТНОМУ ПОТОЦІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

щодо визначення трансформаційних рис ознак підручника в умовах інформатизації навчального процесу як головних факторів в його удосконаленні, що відповідає основним положенням теорії підручника.

Література:

1. Архангельский С.М. Лекции по теории обучения в высшей школе. – М.: Высш. шк., 1974. – 384 с.
2. Григорьев С.Г. Электронная учебная литература [Электронный ресурс] / С.Г. Григорьев, С.И. Макаров.– Электрон. дан.– Режим доступа: [http://www. bitpro.ru/ИТО/ 2001/ито/III/1/III-1-41.html](http://www.bitpro.ru/ИТО/2001/ито/III/1/III-1-41.html), свободный
3. Гречихин А.А. Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация: Учеб.-метод. пособие / А.А. Гречихин, Ю. Г. Дреус. – М.: Логос: Моск. гос. ун-т печати, 2000. – 255 с.
4. Карпенко О.О. Типологічна модель навчальної книги // Вісн. Харк. держ. акад. культури: Зб. наук. пр. – Х., 2004. – Вип. 12-13. – С.216-228.
5. Карпенко О.О. Еволюція уявлень про підручник у філософії освіти // Вісн. Харк. держ. акад. культури: Зб наук. пр. – Х., 2003.– Вип. 10.– С. 185-193.
6. Кун Т. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1975.– 288 с.
7. Майстрович Т.В. Электронная книга: этап осмысления // Науч. и техн. б-ки.–2001.– N 11.– С. 76-82.
8. Перечень актуальных проектов по созданию учебно-методических комплексов электронных изданий для различного уровня образования на 2003-2005 гг. [Электронный ресурс].– Электр. дан. – Режим доступа: [http://www. eir. ru /concept.php?doc=/t2/t2conceptXI](http://www.eir.ru/concept.php?doc=/t2/t2conceptXI)
9. Тищенко О.Б. Новое средство компьютерного обучения – электронный учебник // Компьютеры в учебном процессе. – 1999. – № 10. – С. 89-92.
10. Textbooks: adoption and use [Электронный ресурс].– Электр. дан.– Режим доступа: [http:// www. capitol. state. tx. us/ statutes/ ed/ ed0003100toc. html](http://www.capitol.state.tx.us/statutes/ed/ed0003100toc.html)